

УДК 1(091):111.45/76;3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.5>**І. І. Верзін**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0180-2580>

аспірант кафедри філософії

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

РЕАЛІЗМ ТА НОМІНАЛІЗМ У ФІЛОСОФІЇ У. ОККАМА: ПОЯСНЕННЯ СВОБОДИ ТА ВОЛІ

Постановка проблеми. Реалізм та номіналізм позиціонуються протиставними векторами середньовічного схоластичного філософського знання. Номіналізм переконував у об'єктивному існуванні тільки одиничних речей. Натомість, реалізм концептуалізував об'єктивне існування загальних понять в Божественному розумі.

Для крайніх номіналістів, до яких відносився і У. Оккам, загальні поняття формуються у межах людського розуму, безпосередньо у процесі абстрагування. У той же час, крайні реалісти (серед яких – Еріугена) переконували, що універсалії (тобто загальні поняття та ідеї) існують ідеально, до речей. Дискусія реалістів та номіналістів вигострювала логіку, що вбачається основним досягненням середньовічної схоластики. Окрім того, зазначена дискусія сприяла розвитку наукової конкретики, заклавши основи математичної логіки та теорії множин.

Постать Оккама у філософському вченні представляє новий філософський підхід – антиреалістичний та антидогматичний. Уїльям Оккам був яскравим послідовником номіналізму. Трактати Оккама присвячено, здебільшого, логіці – науці про знаки, у межах розуміння якої загальні поняття (універсали) філософ вважає лише знаками, копіями одиничних реальних речей.

Свобода для Оккама – ключовий принцип, що лежить в основі всієї його філософії, з якого виникає і його номіналістична позиція, і розуміння вкрай важливої ролі людини в цьому номіналістичному світі, де її свобода виявляється нехай і не безумовною, але необхідною.

Номіналізм Оккама, в принципі, диференціює на практиці віру та науку, теологію і філософію. При цьому, учасники диференціації здобувають значної самостійності, безперешкодно розвиваються за своїми власними законами, залишаючи, при цьому, єдине спільне – принцип двох істин.

Таким чином, У. Оккам дотримується позиції подвійної істини. Актуальність проблематики зумовлена вагомою роллю ідеї про те, що філософія і теологія мають свою окрему істинність. Саме ця ідея сформувала базис нової культури філософського мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концептів філософії Уїльяма Оккама репрезентовані величезною кількістю наукових

праць та галузевих публікацій. Зокрема, до філософської проблематики Оккама прикута увага сучасних дослідників Макфадден [1], Девіт [2], Гертзель [3].

Різні аспекти досліджувались низкою вчених, у тому числі – Адар [4], Уїлднер [5], Бейкер та Хальверсон [6], Клокер [7].

Разом з тим, найчастіше спроби науковців щодо осмислення концептуальних засад реалізму та номіналізму в філософському вченні Оккама виводять центральне ядро оккамівської філософії з його логіки, не дозволяючи повною мірою досягнути одну з ключових ідей вчення У. Оккама – пояснення феномену свободи волі.

У даному дослідженні розглянута проблематика номіналістичних та реалістичних концептів даної ідеї.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розширений аналіз концептів номіналізму та реалізму у філософії Оккама в контексті розуміння свободи волі людини.

Виклад основного матеріалу. Багато характерних рис середньовічної філософії виявилися в боротьбі реалізму і номіналізму, що спостерігалася протягом кількох століть. Породжена схоластикою суперечка про універсалих (загальних поняттях) між реалістами та номіналістами багато в чому визначила гносеологічну проблему освіти понять, а також реальність надіндивідуальних утворень папства.

Послідовники номіналізму – переважно францисканці, за томізмом йшли головним чином домініканці. Номіналізм Оккама мав свої відмінності, він виростав з емпіричних особливостей природничо знання тієї епохи.

Якщо реалізм стверджував, що справжнім і реальним є лише спільне, а одиничне виводиться із загального, і тим самим усі наукові положення виводяться з положень Священного писання та визнаних авторитетів, то номіналізм Оккама стверджував протилежне:

- лише одиничне є реальним, а загальне – це те, що пояснюється виходячи з одиничного, загального поза людського пізнання немає;

- універсалії (загальне) не існують самостійно в жодному вигляді.

Універсалії – це лише знаки поодиноких речей. Субстанція немає самостійного існування. Для

Оккама завдання пізнання у тому, щоб пізнавати приватне, одиничне. Він ставить питання про те, як відбувається процес переходу від приватного до загального.

Тут Оккам вдається до поняття інтенції – спрямованості думки щодо пізнання. Він прямо говорить: «Універсалія – це інтенція душі, яка за природою така, що виявляється у багатьох (речах)».

Часто оккамівську теорію універсалій називають термінізмом – від слова «термін». Це означає, що термін як одиничне позначення речі стає в умі людини загальним поняттям, тому що йому надається те чи інше загальне значення. Універсалії, таким чином, виступають як знаки, які можуть означати як досвідчені поняття, що стосуються конкретних речей, так і умовні, що відносяться до багатьох.

Знакова функція терміну міцно пов'язані з так званої теорією супозиції, яку захищав Оккам. Супозиція може виражатися у різних формах.

Перша форма – це матеріальна супозиція, коли термін означає певне слово. Друга – це персональна супозиція, коли він термін позначає ту чи іншу.

Оккам – представник крайнього номіналізму. Його номіналізм мав суперечливу природу. З одного боку, він стверджував об'єктивність одиничного, був спрямований проти схоластичного реалізму, проти богословських доктрин.

З іншого боку, він містив у собі тенденцію суб'єктивістського підходу у вирішенні низки гносеологічних проблем, оскільки стверджуючи суб'єктивність знакових систем. Предметом знання є слова, він тим самим відкидав об'єктивне існування відносин речей.

Оккам виступав проти всіх існуючих на той час основних схоластичних напрямів, що розчищало шлях розвитку нової філософії. Цьому також сприяла і знаменита «брита Оккама», що означає, що не слід множити сутності без необхідності. Цей принцип Оккама був спрямований проти надмірного поширення усіляких узагальнень проти схоластичних умоглядних спекуляцій. Брита Оккама розчищала дорогу емпіричному розвитку нового природознавства найпрогресивніше у Оккама часто вдягалось у форму схоластики, хоч і штучну.

Універсалії Оккам поділяє на природні (природні знаки на кшталт диму як позначення вогню, а крику – позначення страждання) і довільно встановлені. Довільно встановлена універсала визначається як «мову, що вимовляється, воістину єдина якість, оскільки воно є знак, довільно встановлений для позначення багато чого». При цьому, Оккам ще раз підкреслює, що це слово має універсальність «не відповідно до природи речей, а лише за довільним встановленням».

Можна зафіксувати, що Оккам дотримується строго номіналістської позиції, оскільки стверджує, що «універсалія не є щось реальне, що має суб'єктне буття в душі або поза душею, але вона ... є якийсь [мислений] образ...». По-перше, важливо зрозуміти, що стоїть за різницею суб'єктного та об'єктного буття. Перше вказує на реальне (фізичне та психічне) існування речі,

а друге – на інтелігібельне (думкове, але з реальне) існування речі.

По-друге, строгість номіналізму Оккама виявляється у тому, що він одночасно заперечує реальне буття універсалій в умі (в душі) і без розуму (У речах). Оккам каже, що «розум, який спостерігає якусь річ поза душею, утворює подібну річ в умі». Важливо, що йдеться саме про подібність образу з оригіналом. Думковий образ є «універсалією, оскільки ... є зразком і ставиться байдуже до всіх одиничних речам поза душею».

Подібність уявних речей реальним речам, згідно з Оккаму, обумовлює універсальний характер перших. Але на відміну від реальних речей, що є результатом виникнення у бутті, універсалії є результатом абстрагування, тобто створення образів в умі (у душі). Оккам ще раз робить висновок, що уявні образи у душі мають об'єктне (умоглядне) буття, а не суб'єктне (Реальним) буттям.

Таким чином, якщо ми приймаємо ту передумову, що Оккам звільнив Бога від будь-якого зовнішнього детермінізму, для утвердження повної Божественної свободи волі він все ще повинен був звільнити Бога від детермінізму, властивого йому за його власною природою, що означало, зокрема, вступ у полеміку з вченням про ідеї.

У тому числі, в тому його вигляді, в якому ми зустрічаємо його в Августина, оскільки Оккам не міг визнати тези про володіння ідей, що суперечить власній філософії, якою є будь-яка реальність всередині Божественної сутності. При цьому, однак, необхідно було не спростувати сам факт існування ідей, що Оккам і робить, отожднюючи ідеї з тварними об'єктами.

Свобода Оккама заходить набагато далі, ніж у більшості сучасних йому філософій, і стосується не тільки Бога, а й людини, чий розум виявляється також вільним ставити власні цілі і слідувати їм навіть за умови, що це суперечить Божественній волі.

Таким чином, філософія У. Оккама здійснила істотний внесок у подальший розвиток гносеології. Було уточнено усі логічно можливі варіанти співвідношення апіорного, раціонального та емпіричного. Ці співвідношення згодом стануть вже не лише предметом схоластичних суперечок, але закладуть фундамент для формування основ сучасного філософського та природничо-наукового знання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Трактатування філософських ідей Уільяма Оккама щодо свободи волі людини в контексті реалістичних та номіналістичних концептів свідчить про видозміну філософом існуючої системи середньовічного філософського вчення.

Як свідчить дослідження, термінізм Оккама полягає саме в тому, що людина може повною мірою вільний здійснити «відпадиння» або навпаки, наблизитися до божественної волі.

Аналіз концептивів номіналізму та реалізму у філософії Оккама в контексті свободи волі демонструє вплив деяких найбільш яскраво виражених у вченні філософа фундаментальних принципів

на свободу волі в контексті середньовічної філософії. При цьому, твердження Оккама характеризуються новизною, а ідеї – самобутністю.

Номіналістична проблематика оккамівського вчення знайшла вираження у «принципі Оккама» – «Сутності не повинні примножуватися без необхідності», або «Марно робити допомогою багато чого те, що може бути зроблено за допомогою меншого» що успішно застосовується досі в науково-практичному полі.

За Оккамом, людина на підставі власної вільної волі повинна мислити і діяти в кожній даній ситуації відповідно до божественної дії, що дає змогу говорити про подвійну сутність акту волевиявлення. Радикально нова позиція Оккама в контексті номіналізму та реалізму містить в підґрунті принцип, що сприяв формуванню оккамівської етики.

Література

1. McFadden J. *Life is Simple: How Occam's Razor Set Science Free and Unlocked the Universe*. Hachette UK, 2021.
2. Devitt M. Modified Occam's Razor and Meaning Denialism. *Overlooking Conventions: The Trouble With Linguistic Pragmatism*. 2021. P. 143–169. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70653-1_8
3. Goertzel B. Grounding Occam's Razor in a Formal Theory of Simplicity. 2022. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2004.05269>
4. Adair M. Occam's Failure: How the Law of Parsimony in Research Methodology Hinders Definitive Consensus in Education Technology. *Academia Letters*. 2021. №2. URL: <https://www.scielo.br/j/rfilos/a/DffGpryQjZ5VgCLktWDQYxB/>
5. Wildner M. In memory of William of Occam. *The Lancet*. 1999. №354(9196).
6. Baker A., Halverson J. «Occam's Razor in Science and Philosophy.» In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2017.
7. Klocker H.R. William of Ockham and the divine freedom. Milwaukee: Marquette University Press, 1996.
8. Ockham W. *Philosophical Writings: A Selection*. (P. Boehner, Ed.). Hackett Publishing, 1990.
9. OCKHAM. Eight questions about the power of the Pope. Porto Alegre: Publisher of Great River of South Federal University, 2002.
10. OCKHAM. Theory of assumption. In: AQUINO, T.; ALIGHIERI, D.; SCOT, J. D.; OCKHAM, W. (org.) *The Thinkers*. Rio de Janeiro: April Cultural, p. 369–373, 1973.
11. OCKHAM. *Summa of Logic*. London: Preparatory Letters, 1995.
12. PERIN C. S. B. The education in siglo XIV: William of Ockham. Dissertation (Master in Fundamentals of Education), State Parana University, 2005, 138p.
13. RUSSELL B. *History of Occidental Philosophy*. São Paulo: Publisher National Company, 1965.
14. Ockham W. *Philosophical Writings: A Selection*. (P. Boehner, Ed.). Hackett Publishing, 1990.

Анотація

Верзін І. І. Реалізм та номіналізм у філософії У. Оккама: пояснення свободи та волі. – Стаття.

Характерні особливості уявлень середньовічної філософії про пізнання проявилися в відбувалася протягом століть полеміці номіналізму і реалізму. Прихильник теорії двоїстої істини, філософ Вільям Оккам стверджував, що в міру принципової відмінності як самих предметів, так і методів релігії та філософії, необхідно чітко диференціювати їх сфери та усвідомлювати області Божественного і природного як ізольовані та абсолютно незалежні. Номіналізм Оккама мав свої відмінності, він виростав з емпіричних особливостей природничого знання епохи. Твердження Оккама характеризуються новизною, а ідеї – самобутністю. У межах статті проаналізовано концепти номіналізму та реалізму у філософії Оккама в контексті свободи волі. Продемонстровано вплив деяких найбільш яскраво виражених у його вченні фундаментальних принципів на свободу волі в контексті середньовічної філософії. Здійснено акцент на новизні тверджень Оккама та самобутності його філософських ідей. У межах статті аналізується номіналістична проблематика оккамівського вчення, що знайшла вираження у «принципі Оккама», що успішно застосовується досі в науково-практичному полі. Проаналізовано формулювання Оккама «Сутності не повинні примножуватися без необхідності». Встановлено, що схожим способом мислення користувалися ще з часів Аристотеля, проте саме Оккам успішно її популяризував серед сучасників. Досліджено ідею Оккама, за якою людина на підставі власної вільної волі повинна мислити і діяти в кожній даній ситуації відповідно до божественної дії, що дає змогу говорити про подвійну сутність акту волевиявлення. Обґрунтовано, що радикально нова позиція Оккама в контексті номіналізму та реалізму містить в підґрунті принцип, згідно якого вирішальна роль у пізнанні має належати філософії. У статті доведено, що філософія У. Оккама здійснила істотний внесок у подальший розвиток гносеології.

Ключові слова: середньовічна філософія, Оккам, реалізм, номіналізм, «бритва Оккама», універсалії.

Summary

Verzin I. I. Realism and Nominalism in the Philosophy of Ockham: Explanation of Freedom and Will. – Article.

The characteristic features of the ideas of medieval philosophy about knowledge have manifested in the controversy of nominalism and realism over the centuries. A supporter of the theory of double truth, the philosopher William Occam argued that as the fundamental differences of both the objects and methods of religion and philosophy themselves, it is necessary to clearly differentiate their spheres and to be aware of the areas of divine and natural as isolated and completely independent. Occam nominalism had its differences, he grew from the empirical features of the natural knowledge of the era. Occam's statements are characterized by novelty, and ideas – identity. The article analyzes the concepts of nominalism and realism in Occam's philosophy in the context of freedom of will. The influence of some of the most pronounced in his teaching of fundamental principles on free will in the context of medieval philosophy is demonstrated. The focus on the

novelty of the statements of Okkam and the identity of his philosophical ideas. The article analyzes the nominalist issues of the Occanish doctrine, which has been reflected in the “Okkam principle”, which is successfully applied in the scientific and practical field. Okkam’s formulation “The essence should not be multiplied without need is analyzed.” It is established that a similar way of thinking has been used since Aristotle, but it was Occam that he has successfully popularized it among contemporaries. The idea of Okkam, according to which a person on the basis of his own free will, must think and act in each given

situation in accordance with the divine action, which makes it possible to speak about the dual essence of the act of will. It is substantiated that the radically new position of Okkam in the context of nominalism and realism contains in the basis of the principle, according to which the decisive role in cognition should belong to philosophy. The article proves that W. Okkam’s philosophy has made a significant contribution to the further development of epistemology.

Key words: medieval philosophy, Occam, realism, nominalism, “Occam’s razor”, universals.